

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Applying Lev Vygotsky's Sociocultural Theory of Development to Teaching Responsibility in Elementary Schools

Elham Assar Kashani*,¹

¹ Department of Theology Education, Farhangian University, P.O. Box 14665-889, Tehran, Iran.

ABSTRACT

Keywords:

- . Elementary Education
- . Lev Vygotsky
- . Responsibility in Students
- . Sociocultural Theory of Development
- . Peer interactions.

.Corresponding author
Elham Assar Kashani
✉ elhamkashani@cfu.ac.ir

Background and Aim: The aim of this research is to apply Lev Vygotsky's socio-cultural theory of development in teaching responsibility to elementary school students. **Methods:** The research utilizes a descriptive method and relies on documentary sources to examine the importance of teaching responsibility as one of the key personal skills for students, offering potential solutions. **Findings:** According to Vygotsky, the zone of proximal development and the child's cultural-social environment play a significant role in developing their individual skills. Therefore, the prerequisite for teaching responsibility to elementary school children involves enhancing the cultural and social development of both the school staff and the students, who serve as peer role models, as well as the teachers. In this regard, teachers can use modeling, feedback and rewards, cognitive organization, and questioning techniques to teach responsibility. As a support system, by evaluating the zone of proximal development of students, teachers can assess responsibility skills through students' behavioral interactions with their environment and peers, and design appropriate training for them. **Conclusion:** To successfully implement and plan these teachings, strategies such as assigning simple and basic responsibilities like cleaning the classroom, taking care of equipment, and managing time, as well as collaborating on group projects, problem-solving, and participating in teacher-led activities and classroom management during the later years of elementary education, can be used. Among these, employing creative educational strategies such as creating responsibility boards and cycles in the classroom, providing responsibility notebooks, etc., can serve as motivating and facilitating tools for the teaching process.

ISSN (Online): 2980-7948

DOI: 10.48310/jcdr.2025.18662.1135

Received: 2025-03-07

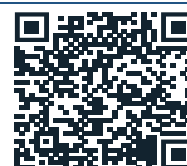
Reviewed: 2024-05-28

Accepted: 2024-06-07

pp: 173-182

Citation (APA): Assar Kashani, E. (2025). Applying Lev Vygotsky's Sociocultural Theory of Development to Teaching Responsibility in Elementary Schools. *Journal of research in curriculum studies*, 5(1), 173-182.

 [https://doi.org/ 10.48310/jcdr.2025.18662.1135](https://doi.org/10.48310/jcdr.2025.18662.1135)

کاربست نظریه فرهنگی - اجتماعی رشد لئو ویگوتسکی در آموزش مسئولیت پذیری در مدارس مقطع ابتدایی

مقاله پژوهشی

الهام عصار کاشانی^۱*

۱. گروه آموزش هنر، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۸۸۹-۱۴۶۶۵ تهران، ایران.

چکیده

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید

DOI:
10.48310/jcdr.2025.18662.1135

واژه‌های کلیدی:

- آموزش مقطع ابتدایی
- مسئولیت پذیری در دانش آموزان
- نظریه فرهنگی - اجتماعی رشد
- لیو ویگوتسکی
- تعاملات همسالان

۱. نویسنده مسئول

الهام عصار کاشانی

elhamkashani@cfu.ac.ir

پیشینه و هدف: هدف از این پژوهش کاربرد نظریه فرهنگی - اجتماعی رشد لئو ویگوتسکی در آموزش مسئولیت پذیری به دانش آموزان مقطع ابتدایی است، **روش‌ها:** پژوهش با روش توصیفی و استفاده از منابع اسنادی، اهمیت آموزش مسئولیت پذیری به عنوان یکی از مهارت‌های اصلی فردی دانش آموزان را بررسی و راهکارهایی را پیشنهاد می‌دهد. **یافته‌ها:** از نظر ویگوتسکی منطقه تقریبی رشد و محیط فرهنگی - اجتماعی کودک نقش مهمی در توسعه مهارت‌های فردی او دارد؛ بنابراین پیش‌نیاز آموزش مسئولیت پذیری به کودکان دبستانی، ارتقای رشد فرهنگی و اجتماعی کادر علمی و اجرایی مدرسه، همچنین دانش آموزان - به عنوان گروه همسالان الگو - و معلمان است. در این راه معلمان می‌توانند برای آموزش مسئولیت پذیری از روش‌های الگودهی، دادن بازخورد و پاداش، ساماندهی شناختی و پرسش و پاسخ استفاده کنند و در جایگاه تکیه‌گاه، با ارزیابی منطقه تقریبی رشد دانش آموزان، مهارت مسئولیت پذیری را در قالب تعاملات رفتاری دانش آموز با محیط و همکلاسانش ارزیابی کرده و آموزش‌های مناسب او را طراحی کنند. **نتیجه‌گیری:** برای به نتیجه رسیدن و برنامه‌ریزی این آموزش‌ها می‌توان از راهکارهایی مانند: دادن مسئولیت‌های ساده و ابتدایی مانند نظافت کلاس، مراقبت از وسایل و مدیریت زمان؛ تا همکاری در پروژه‌های گروهی و حل مسئله و مشارکت در فعالیت‌های معلم و اداره کلاس در سالهای آخر تحصیل دانش آموز در مقطع ابتدایی استفاده کرد. در این میان بهره‌مندی از راهکارهای آموزشی خلاق مانند ایجاد تخته و چرخه مسئولیت پذیری در کلاس، تهیه دفترچه یادداشت مسئولیت - پذیری و ... می‌تواند انگیزه‌بخش و تسهیلگر امر آموزش باشد.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳-۱۲-۱۷ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴-۰۳-۰۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴-۰۳-۱۷ شماره صفحات: ۱۸۲-۱۷۳

COPYRIGHTS

©2025 *Elham Assar Kashani*. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, as long as the original authors and source are cited. No permission is required from the authors or the publishers.

۱. مقدمه

آموزش و پرورش یک نهاد خدماتی است که وظیفه آن آموزش افراد به عنوان سرمایه‌های یک کشور است و نقشی مهم و بنیادی بر عهده دارد که باید آن را منطبق بر چهارچوبی از قبل مشخص و برنامه‌ریزی شده انجام دهد تا بتواند هر آنچه را که نیاز افراد در راستای بروزرسانی آگاهی‌هایشان است به نحو مطلوب انجام دهد. (Jaber Ansari & Ghasempour, 2022) از وظایف اصلی آموزش و پرورش هر کشوری ارتقا فرهنگی جامعه، پرورش استعدادهای دانش‌آموختگان و آماده کردن ایشان برای زندگی بالنده و رشد دهنده جامعه از طریق آموزش مهارت‌های زندگی است؛ زیرا این مهارت‌ها از جمله مؤلفه‌های کلیدی در پیشرفت تحصیلی و اجتماعی کودکان محسوب می‌شوند. (Naseri, Bagheri & Aloudari, 2025) از جمله این مهارت‌ها پذیرش حس مسئولیت‌پذیری و عملی کردن آن است؛ فرد در راستای مسئولیت‌پذیری اجتماعی نقش‌هایی را می‌پذیرد که پیوند عمیقی با جامعه برقرار کرده و باعث رشد و توسعه خود و جامعه خویش از طریق کمک به امور دیگران، انسان‌دوستی، همکاری و غیره می‌شود. انسان‌های امروز بیش از پیش نیازمند پذیرش مسئولیت برای زندگی و سرنوشت خود هستند و این امر میسر نمی‌شود مگر اینکه مبنای آموزش و پرورش آن‌ها مبتنی بر افزایش درک کودکان و نوجوانان در مورد نقش خود آن‌ها به تعیین سرنوشت و ساخت کیفیت زندگی‌شان باشد و برای رسیدن به این اهداف، سعی و کوشش و برنامه‌ریزی دقیق لازم است. (Zareh, Haghighat & Ajarlu, 2023) وظیفه عمده نظام‌های پرورشی مانند مدارس، پرورش دادن افراد مورد نیاز جامعه است و این کار را از راه کمک به رشد شخصیت پرورش‌یابندگان و آشنا ساختن آن‌ها با علوم جدید، معارف و میراث فرهنگی و اجتماعی و نیز شکوفا ساختن استعدادهای گوناگون آنان انجام می‌دهند. (Seif, 2007) رشد و تقویت حس مسئولیت‌پذیری به عنوان یکی از اهداف مهم تعلیم و تربیت از دیرباز مورد توجه برنامه‌ریزان، معلمان، مربیان، والدین بوده است. برخورداری از حس مسئولیت‌پذیری به مثابه یک سرمایه ارزشمند حیاتی در همدلی انسان‌ها به ویژه افرادی است که از مهارت‌های اجتماعی کمتری برخوردارند؛ و از مهم‌ترین عوامل پیشرفت و شکوفایی استعداد، توانایی و خلاقیت به شمار می‌رود و عامل مهمی در پیشرفت تحصیلی، جامعه‌پذیری، سازگاری اجتماعی با گروه هم‌سالان محسوب می‌شود. عکس این قضیه نیز صادق است یعنی رفتار غیرمسئولانه، خودسرانه و عدم شناخت واقعی از خود و عدم اعتماد به نفس در جوانان باعث شکست، ایجاد عقده حقارت، خودکم‌بینی و عدم احساس مسئولیت در انجام کارها و ایجاد افکار و توقعات منفی می‌گردد و عامل مؤثری در گسترش مفاسد اجتماعی و بزهکاری نوجوانان و جوانان محسوب می‌شود. (Shafiei, Alidadi & Zadeh Safri, 2021) از این رو پرداختن به این مهم از نکات ضروری امر پرورش در مقاطع مختلف آموزش، خاصه ابتدایی به شمار می‌آید.

به عنوان پیشینه پژوهش در زمینه مبحث آموزش مسئولیت‌پذیری به دانش‌آموزان دوره ابتدایی تحقیقاتی صورت پذیرفته که به آن اشاره می‌شود. (Siri & Siri, 2015) در مقاله‌ای تحت عنوان «رابطه بین انسجام خانواده و میزان مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان دوره متوسطه شهرستان پاکدشت استان تهران» به تأکید بر نهادینه شدن مسئولیت‌پذیری از سنین کودکی برای رسیدن به روابط درست بین فردی و پختگی اجتماعی فرد سخن می‌گویند (Mir, et al., 2022) در مقاله‌ای تحت عنوان: «بررسی راهکارهای مسئولیت‌پذیری در کودکان و نوجوانان» به دوازده راهکار برای افزایش مسئولیت‌پذیری کودکان و نوجوانان اشاره می‌کنند (Naseri, Bagheri & Aloudari, 2025) در مقاله: «بررسی رویکرد بازی‌محور برای افزایش مهارت‌های زندگی کودکان در مدارس ابتدایی» به بررسی نقش بازی برای آموزش مسئولیت‌پذیری پرداخته‌اند و نتایج حاصل از ارزیابی نقش بازی در آموزش و نهادینه شدن مسئولیت‌پذیری را مثبت ارزیابی نموده‌اند. (Zareh, Haghighat & Ajarlu, 2023) با چاپ مقاله‌ای تحت عنوان: «تأثیر مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان بر پیشرفت

تحصیلی» بر تلاش و برنامه‌ریزی کادر مدرسه بر آموزش مهارت مسئولیت‌پذیری تأکید می‌نمایند و آن را از ابزارهای رشد مهارتی و تحصیلی می‌دانند. (Shafiei, Alidadi & Zadeh Safri, 2021) در مقاله‌ای با عنوان: «بررسی مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان» بیان می‌کنند که مسئولیت‌پذیری از مهم‌ترین عوامل پیشرفت و شکوفایی استعدادها، توانایی‌ها و خلاقیت‌ها و عامل مهمی در پیشرفت تحصیلی، جامعه‌پذیری و سازگاری اجتماعی با گروه هم‌سالان محسوب می‌شود. (Shafiei, Alidadi & Zadeh Safri, 2021) نوآوری این پژوهش بهره از نظریه رشد فرهنگی- اجتماعی ویگوتسکی در آموزش مسئولیت‌پذیری در مدارس مقطع ابتدایی است.

در راستای این تحقیق، نظریه‌های مختلف آموزشی می‌توانند مبنای تئوریک قرار گیرند. نظریه «فرهنگی- اجتماعی رشد»^۱ لئو ویگوتسکی^۲ می‌تواند در پژوهش حاضر به طور مؤثری مورد استفاده قرار گیرد تا توضیح دهد که چگونه تعاملات اجتماعی - فرهنگی و محیط‌های یادگیری مشترک می‌توانند نقش حیاتی در آموزش مسئولیت‌پذیری ایفا کنند. نظریه ساخت‌گرایی^۳ به عنوان یکی از مهم‌ترین نظریه‌های یادگیری بیان می‌کند، یادگیری به‌عنوان یک فرآیند فعال و اجتماعی در نظر گرفته می‌شود که در آن دانش‌آموزان از طریق تجربیات و تعاملات خود با دنیای پیرامونشان، دانش جدیدی می‌سازند. این نظریه تأکید دارد که دانش از طریق ساختن معانی جدید بر اساس تجارب قبلی و تعاملات اجتماعی شکل می‌گیرد؛ از نظریه‌پردازان کلیدی ساخت‌گرایی، ویگوتسکی است که نظریه اجتماعی- فرهنگی رشد را مطرح کرده است و بر اهمیت تعاملات اجتماعی و فرهنگی در یادگیری تأکید دارد؛ به‌ویژه، او به نقش محیط اجتماعی و ارتباطات بین فردی در رشد فردی اشاره می‌کند.

در مبحث ادبیات پژوهش ابتدا به واژه مسئولیت اشاره می‌شود؛ در فرهنگ دهخدا ذیل واژه مسئولیت آمده: «امّ ثو لی ی»^۴ (ع مص جعلی، امص) مسئولیه. مصدر صناعی یا جعلی از مسئول، ضمانت، ضمان، تعهد، مؤاخذه. مسئولیت داشتن: مسئول بودن، متعهد بودن، موظف بودن (Dehkhoda, 1998). مسئولیت به معنای پاسخگویی قانونی یا اخلاقی است. حالتی که طی آن شخص نقش و اثر خود را در عوارض و نتایج یک فعالیت یا رفتار می‌پذیرد.

لو ویگوتسکی (۱۸۹۶-۱۹۳۴) روان‌شناس روس در زمینه‌های مختلف علمی مانند زبان‌شناسی، تحلیل روان‌شناسانه هنر، روان‌شناسی کودک و ... کار کرده است شهرت علمی او به دلیل مطالعات و نوشتارش بر روانشناسی رشد کودک است. نظریه فرهنگی - اجتماعی رشد لئو ویگوتسکی از جنبه‌های فرهنگی، تاریخی و اجتماعی در رشد شناختی اهمیت دارد و به اعتقاد او کنش متقابل میان یادگیرنده و محیط اجتماعی‌اش تعیین‌کننده اصلی رشد شناختی اوست. به اعتقاد وی «خاستگاه روان آدمی اجتماع است و فرایندی که به آن شکل می‌دهد ارتباط است» (Vygotsky, 1981). بنا به گفته وولفلک^۴ از نظر ویگوتسکی «رشد شناختی کودک عموماً به مردمی که در دنیای او زندگی می‌کنند وابسته است. دانش‌ها، اندیشه‌ها، نگرش‌ها و ارزش‌های فرد در تعامل با دیگران تحول می‌یابند» (Woolfolk, 2005). مسئولیت‌پذیری در معنای فردی همان پذیرش و تعهد برای برآورده کردن ارزش‌های شخصی است؛ و در معنای اجتماعی پذیرش و احترام نسبت به ارزش‌های مطلوب جامعه است. فواید مسئولیت‌پذیری عبارتست از: احساس رضایت، پرورش انضباط، انگیزه قوی، رشد تفکر و افزایش قدرت شناختی، موردتوجه و پذیرش جامعه قرار گرفتن، کسب اعتماد به نفس، روحیه شاد، صرفه‌جویی در هزینه‌های گزافی که در مؤسسات اصلاح رفتار خرج می‌شود. (Mir, et al., 2022)

از صفات افراد مسئولیت‌پذیر می‌توان به: انجام وظایف بدون نیاز به یادآوری، اتمام کار متعهد شده، تصمیم‌گیری مستقل در راستای اهداف و علائق، اعتراف به اشتباهات و استقبال از نظرات مثبت و سازنده، انتخاب روش مناسب، عدم مقصر دانستن دیگران، پذیرش پیامدهای رفتاری (Shafiei, Alidadi & Zadeh Safri, 2021) گسترش ارتباطات مناسب با دیگران، تقویت احساس عزت نفس و ایجاد آرامش، احترام به خود و دیگران، نظم و انضباط فردی و اجتماعی، بهره‌گیری

1. Sociocultural theory of development

2. Lev Vygotsky (1896 – 1934)

3. Constructivism

4. Woolfolk

مناسب از شکست‌ها برای رسیدن به موفقیت‌های بعدی، احترام به قانون از روی میل و استدلال و نه فقط به خاطر ترس از تنبیه (Siri & Siri, 2015) اشاره کرد؛ آنچه از اهداف آموزش و پرورش در راستای پرورش افراد متعهد و بالنده جامعه محسوب می‌شود. در این راستا برای آسیب‌شناسی مشکلات مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان باید به مواردی همچون: پایین بودن اعتمادبه‌نفس، تنبلی، انتظارات بیش از حد توان فرد، شکست‌های متوالی و توأم با سرزنش اطرافیان، عدم وجود الگو و مشوق مؤثر (Siri & Siri, 2015) اشاره کرد که موارد فوق تا حد بسیاری با ایجاد الگوهای پرورشی و آموزشی مناسب قابل تعدیل است.

در این میان به اعتقاد ویگوتسکی کارکردهای ذهنی به دو دسته: کارکردهای نخستین ذهنی و کارکردهای عالی ذهنی تقسیم شده‌اند. وی با اصطلاح کارکرد به فرایندهای ذهنی مانند توجه، ادراک، حافظه و تفکر اشاره می‌کند. کارکردهای عالی ذهنی از تحول کارکردهای نخستین ذهنی به وجود می‌آیند. آنچه به شکل‌گیری این فرایند کمک می‌کند عوامل اجتماعی- فرهنگی هستند. در حقیقت کارکردهای عالی ذهنی از طریق تعامل بین فرد و زمینه اجتماعی او تحول می‌یابند. بنا به گفته او «هر کارکرد عالی ذهنی الزاماً در ابتدا یک کارکرد اجتماعی است» (Vygotsky, 1981). به اعتقاد وی هر کارکرد عالی ذهنی پیش از آنکه به صورت یک فرایند روان‌شناختی در شخص رخ دهد ابتدا در یک سطح اجتماعی وجود دارد که ویگوتسکی این موضوع را به‌عنوان انتقال از سطح بین ذهنی^۱ به درون ذهنی^۲ توصیف کرده و رشد تدریجی کارکردهای عالی ذهنی از طریق تعامل اجتماعی را درونی‌سازی^۳ نام نهاده است. (Festco & McClure, 2005) در این میان زبان هم وسیله مهمی برای تعامل اجتماعی و هم وسیله تفکر و خودنظم‌دهی^۴ است. منظور از خودنظم‌دهی در این نظریه توانایی اندیشیدن و حل کردن مسائل بدون کمک دیگران است (Slavin, 2006).

به طور کلی خودنظم‌دهی به کنترل فرد بر فرایندهای شناختی‌اش مثل تفکر، حافظه، ... گفته می‌شود. هدف رشد آن است که فرد بتواند خود نظم‌دهی کند و از کنترل بیرونی خارج شود. از دیگر نکات مهم مطرح شده در نظریه فرهنگی- اجتماعی رشد ویگوتسکی «منطقه تقریبی رشد»^۵ است که به دامنه‌ای از تکالیفی گفته می‌شود که کودک به تنهایی از عهده انجام آن‌ها بر نمی‌آید؛ اما به کمک بزرگ‌سالان یا دوستان بالغ‌تر از خود قادر است آن‌ها را انجام دهد. (Berk, 2000) در این میان به فرایند هدایت یادگیرنده برای گذار از آنچه اکنون می‌داند به آنچه قرار است یادبگیرد؛ «تکیه‌گاه سازی»^۶ می‌گویند (Seif, 2007).

در این پژوهش که با هدف کاربست نظریه فرهنگی - اجتماعی رشد لئو ویگوتسکی در آموزش مسئولیت‌پذیری به دانش‌آموزان مقطع ابتدایی انجام می‌شود؛ سؤال اصلی به شرح زیر است: چگونه می‌توان از نظریه فرهنگی - اجتماعی رشد لئو ویگوتسکی در آموزش مسئولیت‌پذیری در مدارس مقطع ابتدایی استفاده کرد؟ و چه راهکارهای عملی و کلاسی برای آموزش مسئولیت‌پذیری در مدارس مقطع ابتدایی بر اساس نظریه فرهنگی - اجتماعی رشد لئو ویگوتسکی می‌توان ارائه داد؟

۲. روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش بر اساس هدف از نوع کاربردی و از منظر ماهیت و روش از نوع توصیفی است، داده‌های پژوهش به روش کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده و براساس نظریه اجتماعی - فرهنگی رشد ویگوتسکی به توصیف راهکارهای آموزش مسئولیت‌پذیری به دانش‌آموزان مقطع ابتدایی می‌پردازد و در نهایت راهکارهای اجرایی برای افزایش حس مسئولیت- پذیری دانش‌آموزان مقطع ابتدایی مطرح می‌شود.

1. Intermental

2. intramental

3. internalization

4. Self-regulation

5. Zone of proximal development: ZPD

6. scaffolding

۳. آموزش مسئولیت‌پذیری بر اساس نظریه فرهنگی - اجتماعی رشد ویگوتسکی

با توجه به نظریه ویگوتسکی که «هر کارکرد عالی ذهنی الزاماً در ابتدا یک کارکرد اجتماعی است» (Festco & McClure, 2005) می‌توان استنباط کرد که رشد شناختی حاصل شده در دوره ابتدایی در تعاملات دانش‌آموزان در محیط مدرسه ریشه دارد؛ و مدرسه بستری است برای تعاملات اجتماعی و فرهنگی دانش‌آموزان و خود کادر مدرسه، معلمان و همکلاسی‌ها و هم‌سالان از منظر اجتماعی و فرهنگی نقشی مستقیم بر رشد شناختی دانش‌آموز دارند و میزان رشد شناختی هر کدام می‌تواند در بسترسازی قرار گرفتن دانش‌آموز در «منطقه تقریبی رشد» مؤثر باشد و فاصله بین آنچه می‌تواند به‌طور مستقل انجام دهد و آنچه می‌تواند با کمک خانواده، معلم و ... انجام دهد را کاهش دهند. رشد شناختی در مقطع ابتدایی زمانی به میزان حداکثری خود می‌رسد که دانش‌آموز در منطقه تقریبی رشد در تعامل اجتماعی با معلم و هم‌سالان قرار بگیرد و معلم بتواند دانستنی‌ها را به دانش‌آموز منتقل کرده وی را در مسیر یادگیری قرار دهد. در این میان زبان وسیله مهمی برای تعامل اجتماعی، تفکر و خود نظم‌دهی دانش‌آموز است؛ بدین معنا که کمک می‌کند دانش‌آموز توانایی اندیشیدن و حل کردن مسائل بدون کمک دیگران را بیاموزد و در عرصه مهارت‌های فردی و اجتماعی به استقلال و دانش جامع برسد؛ زیرا زبان توسعه یافته‌ترین ابزار فکری برای اندیشیدن و برقراری ارتباط و عامل مهم فرهنگی هر ملت است (Bazdar Qomcheqieh & Hosinzadeh, 2025).

از آنجاکه یکی از اهداف آموزش و پرورش کودکان در مقطع ابتدایی رشد و تحول دانش‌آموزان برای رسیدن به خودنظم‌دهی در مسئولیت‌پذیری است، این مهم میسر نمی‌شود مگر با قرارگیری دانش‌آموزان در بستری تعاملی با کادر مدرسه، کلاس درس و تعامل با معلم و هم‌سالان؛ از این رو نقش معلمان در مقطع ابتدایی به صورتی حیاتی و خاص برجسته می‌شود و معلم نقش تکیه‌گاه را پیدا می‌کند. در شرایطی که «در سیاست‌های آموزشی توجه بیشتری به دانش‌آموز محوری شده است» (Motamedi, 2025)، در تکیه‌گاه سازی، در ابتدا معلم که به دانش‌آموز آموزش می‌دهد، سهم عمده‌ای از مسئولیت یادگیری را بر عهده می‌گیرد؛ اما به تدریج که دانش‌آموز می‌آموزد، مسئولیت به وی واگذار می‌شود تا مراحل رشد شناختی و یادگیری را بر عهده بگیرد. از آنجا که گفتار درونی پس از ۷ سالگی پدیدار می‌شود. (Seif, 2007) مقطع ابتدایی شروعی بر گفتار درونی و پیشبرد اندیشه‌های سازنده و آموزش‌هایی است که از طرف مدرسه و معلم به کودکان داده می‌شود تا ایشان در مرحله یادگیری قرار گیرند. معلمان برای رسیدن به این هدف از روش‌های آموزشی: الگودهی، استفاده از پاداش، دادن بازخورد ملموس و ناملموس، پرسش و پاسخ و ... استفاده می‌کنند. لذا محیط مدرسه تعیین کننده فرایند رشد شناختی است و باید از بعد آموزشی و پرورشی مثبت باشد.

در حوزه فنون آموزشی در مدرسه، براساس نظریه ویگوتسکی زبان از اهمیت زیادی برخوردار است؛ لذا باید برای رشد کارکردهای عالی ذهنی به کار گرفته شود و در مدارس مورد اهمیت ویژه قرار گیرد. مسائل فرهنگی و اجتماعی دارای اهمیت زیادی در رشد شناختی است؛ لذا مطالب درسی باید در یک بافت فرهنگی - اجتماعی درست آموزش داده شوند. در ذیل این فنون آموزشی است که علاوه بر آموزش‌های علمی کتب مقطع ابتدایی، آموزش‌های مهارت زندگی شکل می‌گیرد و از آنجا که آموزش مسئولیت‌پذیری در بین آن‌ها از جایگاهی ویژه برخوردار است؛ با قرارگیری دانش‌آموز در مدرسه، کلاس درس و تعاملات اجتماعی با کادر مدرسه و علی‌الخصوص معلم و همکلاسی‌ها می‌تواند از طریق فعالیت‌های گروهی، همکاری‌های مشترک و تجربه‌های اجتماعی را بیاموزد؛ از این رو دانش‌آموزان در دوره ابتدایی می‌توانند از طریق مشارکت در فعالیت‌های گروهی مهارت‌های مسئولیت‌پذیری را یاد بگیرند. این آموزش‌های اجتماعی در طول زمان و با تعاملات بیشتر، باعث تقویت این ویژگی‌ها در دوره‌های بعد می‌شود. در بحث آموزش مسئولیت‌پذیری، کلاس‌های مقطع ابتدایی در نقش بستر اجتماعی و معلمان به‌عنوان تکیه‌گاه آموزشی هستند که با قرارگیری دانش‌آموز در منطقه تقریبی رشد و تشخیص معلم، رشد تدریجی کارکردهای عالی ذهنی دانش‌آموز از مبحث مسئولیت‌پذیری و عملی کردن آن؛ از طریق تعامل اجتماعی درونی‌سازی می‌شود در این میان زبان تعامل و فرهنگ دانش‌آموزان وسیله مهمی برای خودنظم‌

دهی است تا بر اساس آن بتوانند مهارت مسئولیت‌پذیری را درک و اجرایی نمایند.

یکی از نکات مهم در نظریه ویگوتسکی، تأکید بر یادگیری از طریق تعاملات هم‌سالان است. در زمینه آموزش مسئولیت‌پذیری، دانش‌آموزان می‌توانند از هم‌کلاسی‌های خود یاد بگیرند و از آن‌ها الگو بردارند. این تعاملات هم‌سالان در دوره ابتدایی می‌تواند موجب تقویت ویژگی‌های مسئولیت‌پذیری شود، چراکه در این دوران کودکان می‌توانند از یکدیگر بازخورد دریافت کنند و مهارت‌های اجتماعی و مسئولیت‌پذیری خود را در گروه‌های کوچک و بزرگ به نمایش بگذارند و قادر شوند از آن در زمینه‌های پیچیده‌تری مانند مدیریت پروژه‌های گروهی، انجام به‌موقع تکالیف، حل مسائل اجتماعی و ... استفاده کنند. هر دانش‌آموز می‌تواند مسئولیت‌های ابتدایی مانند نظافت کلاس، مراقبت از وسایل، یا مدیریت زمان را تحت راهنمایی معلم یا هم‌کلاسی‌ها خود با قرارگیری در منطقه تقریبی رشد تجربه کند و به سطح جدیدی از درک و مهارت برسد. به عبارت دیگر، کودکان نه تنها از طریق آموزش مستقیم بلکه از طریق تعاملات اجتماعی و همکاری‌های گروهی می‌توانند مهارت‌های پیچیده‌تری مانند مسئولیت‌پذیری را یاد بگیرند. در این فرایند، کودک با مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی مانند همکاری در پروژه‌های گروهی، حل مسائل مشترک یا مشارکت در انجام مسئولیت‌های کلاسی، مسئولیت‌پذیری را می‌آموزد. این فعالیت‌ها از طریق تعامل با معلمان، هم‌کلاسی‌ها و والدین تقویت می‌شود و باعث می‌شود کودک به‌طور تدریجی مهارت‌های مسئولیت‌پذیری را در زندگی اجتماعی خود به کار ببرد.

پس از خانواده و والدین، مدرسه و اولیای آن بر اساس نظریه فرهنگی- اجتماعی رشد ویگوتسکی در آموزش مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان از طریق الگوسازی و راهکارهای اجتماعی نقش بسزایی دارند؛ در اینجا به برخی از راهکارهای مؤثر در آموزش و رشد مسئولیت‌پذیری در محیط مدرسه اشاره می‌شود: تشویق دانش‌آموزان به عضویت در گروه‌های مختلف مدرسه، قرار دادن فرد در موقعیت‌های متفاوت، برگزاری جلسات بحث، پیشنهاد و انتقاد پیرامون مسائل جاری مدرسه با حضور دانش‌آموزان (Mir, et al., 2022). تأکید بر اردوهای فرهنگی، علمی و آموزشی دانش‌آموزی و دادن مسئولیت در این راستا به دانش‌آموزان، عدم برخورد و تنبیه‌های ناسالم که باعث از بین رفتن همکاری بین معلم و دانش‌آموز و کمرنگ شدن حس مسئولیت‌پذیری و مشارکت‌جویی دانش‌آموز شود، استفاده از نیروی سازنده همه دانش‌آموزان در مدرسه و واگذار کردن مسئولیت به آن‌ها بر اساس استعداد و علاقه ایشان، تهیه جدول چگونگی انجام کارها بعد از توافق و تقسیم‌بندی مسئولیت‌های کلاسی با کمک معلم و هم‌کلاسی‌ها، تهیه دفتر یادداشت روزانه توسط دانش‌آموز برای نوشتن رفتارهای روزانه و روش حل مسائلی که با آن مواجه می‌شود و بررسی آن توسط معلم برای افزودن پیشنهادهای و نظرات مثبت، منطقی و تشویقی یا بازدارنده با توجه به موقعیت دانش‌آموز؛ دادن امکان حل مسئله به همه دانش‌آموزان کلاس به صورت جمعی در شرایطی که همه درگیر مسئله‌ای مشترک در کلاس می‌شوند، خلق زنجیره مسئولیت‌پذیری به شکل فیزیکی در کلاس به این شکل که وقتی دانش‌آموز مسئولیتی را پذیرفته و انجام می‌دهد با هر ابزار فیزیکی آن را نمایش دهد مثل نوشتن نامش روی یک برگه و متصل کردن آن به ریسمانی که دیگران هم نامشان را در چنین شرایطی روی آن نصب کرده‌اند یا تعبیه نامشان روی تخته مسئولیت‌پذیری کلاس تا عملکرد مثبتشان مورد نمایش و تشویق قرار گیرد؛ گروه‌بندی دانش‌آموزان کلاس و واگذاری مسئولیت‌هایی به هر گروه و مشارکت همه اعضا متناسب با علایق و گرایش‌های ایشان در آن گروه؛ دادن مسئولیت نظافت و نظم‌بخشی کلاس و فضای آموزشی به دانش‌آموزان، کمک به ارتقا تحصیلی دانش‌آموزان ضعیف‌تر به کمک دانش‌آموزان تواناتر، مشارکت در فعالیت‌های معلم و اداره کلاس، مشارکت برابر همه دانش‌آموزان در فعالیت‌های کلاسی، عدم روش تدریس «معلم محور» صرف؛ مقدم کردن بعد پرورشی در مدارس بر بعد آموزشی دانش‌آموزان زیرا کودکان نیازمند فرصت‌های یادگیری از طریق تجربه مستقیم هستند.

۴. بحث و نتیجه‌گیری

بر اساس پژوهش انجام شده در پاسخ به سؤال اول که چگونه می‌توان از نظریه فرهنگی - اجتماعی رشد لئو ویگوتسکی در آموزش مسئولیت‌پذیری در مدارس مقطع ابتدایی استفاده کرد؟ می‌توان بیان کرد که با توجه به نظریه ویگوتسکی

که کارکرد ذهنی یک کارکرد اجتماعی است. مدرسه بستری است برای تعاملات اجتماعی و فرهنگی دانش‌آموزان و پس از خانواده و والدین، مدرسه و اولیای آن، همکلاسی‌ها و هم‌سالان نقش مستقیم و بسزایی از منظر اجتماعی و فرهنگی بر رشدشناختی دانش‌آموز در مسئولیت‌پذیری از طریق الگوسازی و راهکارهای اجتماعی دارند. در بحث آموزش مسئولیت‌پذیری، کلاس‌های مقطع ابتدایی در نقش بستر اجتماعی و معلم به عنوان تکیه‌گاه آموزشی هستند که با قرارگیری دانش‌آموز در منطقه تقریبی رشد و تشخیص معلم، رشد تدریجی کارکردهای عالی ذهنی دانش‌آموز از مبحث مسئولیت‌پذیری و عملی کردن آن؛ از طریق تعامل اجتماعی درونی سازی می‌شود در این میان زبان، تعامل و فرهنگ دانش‌آموزان وسیله مهمی برای خودنظم‌دهی است تا بر اساس آن بتوانند مهارت مسئولیت‌پذیری را درک و اجرایی نمایند. لذا رشد شناختی در مقطع ابتدایی زمانی به حداکثری خود می‌رسد که دانش‌آموز در منطقه تقریبی رشد در تعامل اجتماعی با معلم و هم‌سالان قرار بگیرد و معلم بتواند دانستنی‌ها را به دانش‌آموز منتقل کرده وی را در مسیر یادگیری قرار دهد؛ در ابتدا معلم سهم عمده‌ای از مسئولیت یادگیری را بر عهده می‌گیرد؛ اما به تدریج که دانش‌آموز می‌آموزد، مسئولیت به وی واگذار می‌شود تا مراحل رشد شناختی و یادگیری را بر عهده بگیرد.

با توجه به نظریه ویگوتسکی می‌توان نتیجه گرفت که آموزش مسئولیت‌پذیری در دوره ابتدایی نه تنها از طریق فرایندهای فردی بلکه از طریق تعاملات اجتماعی و گروهی انجام می‌شود. با توجه به شکل‌گیری گفتار درونی پس از ۷ سالگی، مقطع ابتدایی می‌تواند شروعی بر آموزش و پیشبرد اندیشه‌های سازنده فردی و جمعی و مهارت‌های زندگی مانند مسئولیت‌پذیری باشد که از طرف مدرسه و معلم به کودکان داده می‌شود. معلمان برای رسیدن به این هدف از سرمشق‌دهی، استفاده از پاداش، دادن بازخورد ملموس و ناملموس، ساماندهی شناختی و پرسش و پاسخ استفاده می‌کنند تا دانش‌آموزان از طریق «منطقه تقریبی رشد» قادر به یادگیری مهارت‌های جدید و خودنظم‌دهی شوند، این مهم میسر نمی‌شود مگر با قرارگیری دانش‌آموزان در بستر مدرسه و کلاس درس و تعامل با معلم و گروه هم‌سالان؛ از این رو نقش معلمان در مقطع ابتدایی به صورتی حیاتی و خاص برجسته می‌شود.

در پاسخ به سؤال دوم که چه راهکارهای عملی و کلاسی برای آموزش مسئولیت‌پذیری در مدارس مقطع ابتدایی بر اساس نظریه فرهنگی - اجتماعی رشد لئو ویگوتسکی می‌توان ارائه داد؟ تبیین شد که راهنمایی معلمان و بازخورد گروه هم‌سالان به ایجاد و تقویت حس و مهارت مسئولیت‌پذیری در دانش‌آموزان کمک می‌کند تا این ویژگی در دانش‌آموزان به طور پایدار تقویت شود. افزایش توجه بر اصل پرورش و دادن آموزش‌های مهارت فردی بیشتر به دانش‌آموزان در دبستان‌ها که عمدتاً از طریق تجربیات اجتماعی و فعالیت‌های گروهی تقویت می‌شوند، می‌تواند دانش‌آموزان را برای پذیرش مسئولیت‌های پیچیده‌تر در دوره‌های بعدی آماده کند. لذا براساس نظریه فرهنگی-اجتماعی رشد ویگوتسکی، یادگیری مسئولیت‌پذیری در مقطع ابتدایی باید از طریق مشارکت اجتماعی و تعاملات فرهنگی دانش‌آموز با معلم، کادر مدرسه و گروه هم‌سالانش صورت گیرد. دانش‌آموز با مشارکت در فعالیت‌های اجتماعی مانند همکاری در پروژه‌های گروهی، حل مسائل مشترک یا انجام مسئولیت‌های واگذار شده کلاسی می‌تواند از همکلاسی‌های خود یاد بگیرد و از آن‌ها الگو برداری کند؛ این مسئولیت‌ها می‌تواند از سطح ساده و ابتدایی مانند نظافت و نظم‌بخشی کلاس و فضای آموزشی در سالهای اولیه مقطع ابتدایی شروع و تا مشارکت در فعالیت‌های معلم و اداره کلاس در سالهای آخر تحصیل دانش‌آموز در مقطع ابتدایی ادامه یابد. در این میان استفاده از راهکارهای آموزشی خلاق مانند ایجاد تخته و چرخه مسئولیت‌پذیری در کلاس، تهیه دفترچه یادداشت مسئولیت‌پذیری و ... می‌تواند انگیزه‌بخش و تسهیلگر امر آموزش باشد.

به طور خلاصه بر اساس یافته‌های اصلی مقاله پیشنهاد می‌شود که با کاربست منظر رشد اجتماعی - فرهنگی ویگوتسکی و بهره از روش جمع‌آوری داده‌ها به صورت میدانی علاوه بر روش کتابخانه‌ای؛ به سنجش میزان تأثیر این نظریه در آموزش مسئولیت‌پذیری در مدارس به صورت منطقه‌ای و بر اساس مقطع آموزشی پرداخته شود؛ تا میزان تأثیرگذاری آن بتواند به صورت عملی مورد بررسی قرار گیرد. اگر این پژوهش در بازه زمانی طولانی چند ترم آموزشی یا بیشتر و با هدف آموزش مسئولیت‌پذیری در این دوره زمانی صورت گیرد؛ می‌تواند پس از سنجش میزان مسئولیت‌پذیری دانش

آموزان در دور دوم، نه تنها میزان افزایش تأثیرگذاری گروه همسالان را به طور جامع‌تری مورد سنجش قرار دهد بلکه تأثیر آموزش مسئولیت‌پذیری بر ایشان را نیز بررسی کند.

مشارکت نویسندگان

مقاله حاضر نتیجه پژوهش نویسنده مذکور در فایل مقاله است.

تعارض منافع

«هیچ‌گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است»

References

- Bazdar Qomcheqieh, Morteza, & Hosinzadeh, Sara (2025). Investigating Active Teaching Methods for English Language Lessons in Secondary Education. *Research in Curriculum Studies*, Volume 4, Issue 1, pp. 65-80. [In Persian]. DOI: 10.48310/jcdr.2024.15893.1086
- Berk, Laura E. (2000). *Child development*. Boston: Allyn and Bacon.
- Festco, T. & McClure, J. (2005). *Educational psychology: An integrated approach to classroom decisions*. New York: Pearson.
- Dehkhoda, Ali Akbar. (1998). *Loghat-nameh-ye Dehkhoda* [Dehkhoda Dictionary] (Vol. [insert volume], Entry: Mas'uliyat). Tehran: University of Tehran, Dehkhoda Dictionary Institute. [in Persian].
- Jaber Ansari, Meryam, & Ghasempour, Ali (2022). Designing a Curriculum Model for S Education in Lower Secondary Education: A Grounded Theory-Based Model. *Research in Curriculum Studies*, Volume 2, Issue 2, pp. 23-40. [In Persian] . DOI: 10.48310/jcdr.2023.2707
- Mir, Jan Ali; Mir, Narges, & Mir, Fatemeh (2022). Investigating Approaches to Response in Children and Adolescents. *Journal of New Advances in Psychology, Education, and Teaching*, Issue 53, pp. 258-267. [In Persian]
- Motamedi, Azam (2025). A Systematic Approach to New Trends in Curriculum Planning: Their Role in Education. *Research in Curriculum Studies*, Volume 4, Issue 1, pp. 43-65. [In Persian] doi: 10.48310/jcdr.2024.16776.1108
- Naseri, Pedram; Bagheri, Alireza, & Aloudari, Reza (2025). Investigating Play-Based Approaches to Enhancing Life Skills in Primary School Children. *Quarterly Journal of Strategic Research in Education and Teaching*, Issue 24, pp. 415-425. [In Persian]
- Saberi, Zafarghandi, M.B. (2023). Preserving the scientific dignity of the Persian language as the language of people with rich culture and history. *Iranian journal of psychiatric clinical psychology*, 28 (4), 392-397. [in Persian]. doi: 10.48310/jcdr.2024.16776.1108
- Seif, Ali Akbar (2007). *The Psychology of Modern Development: Learning and Teaching Psychology*. Tehran: Doran Publishing. [in Persian].

- Shafiei, Saber; Alidadi, Faramarz & Zadeh Safri, Soghra (2021). Investigating Student Responsibility. *Quarterly Journal of Behavioral Science Studies and Research*, Issue 6, pp. 66- 74. [In Persian].
- Siri, Simin & Siri, Narges (2015). The Relationship Between Family Cohesion and Stud Responsibility in Secondary School Students of Pakdasht County, Tehran Province. The 4th Conference on Contemporary Research in Science and Technology, March 16. [In Persian]
- Slavin, R.E. (2006). *Educational psychology: Theory and practice (8th ed)*. New York: Pearson.
- Vygotsky, Lev. (۱۹۸۱). *The genesis of higher mental functions*. In J.V. Wretsch (Ed.), *The concept of activity in social psychology*. Arnonk, New York: Sharpe.
- Woolfolk, Anita . (2004). *Educational psychology (9th ed.)*. Boston: Allyn and Bacon.
- Zareh, Firoozeh, Haghighat, Amir, & Ajarlu, Zahra (2023). The Impact of Student Responsibility on Academic Achievement. *Journal of Psychological and Educatio Sciences (Negareh Higher Education Institute)*, Issue 62, pp. 215-242. [In Persian].

